

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНО-ЗОРІЄНТОВАНОЇ ПАРАДИГМИ

Монографія

Мелітополь
2020

УДК 378.091:364-43-021.321

П 85

Рецензенти:

Л. Казанцева – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти (Бердянський державний педагогічний університет);

Г. Локарева – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри акторської майстерності та дизайну (Запорізький національний університет);

О. Карпенко – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та технологій соціальної роботи (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова).

Авторський колектив:

О. Гуренко – д. пед. н., професор (1.1); **Н. Захарова** – к. пед. н., доцент (розділ 2); **О. Ілішова** – к. пед. н., доцент (1.2); **В. Котляр** к. пед. н., професор, **Н. Михайленко** – (3.1); **К. Петровська** – к. пед. н., доцент (розділ 4); **А. Попова** – к. пед. н., старший викладач – (5.1, 5.2, 5.3); **С. Улюкаєв** – к. пед. н., доцент (5.4).

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 6 від 26.12.2019 року)*

ISBN 978-966-197-736-4

П 85

Професійна підготовка соціального педагога в контексті засад компетентнісно-зорієнтованої парадигми : Колективна монографія / О. Гуренко, Н. Захарова, О. Ілішова, В. Котляр, Н. Михайленко, К. Петровська А. Попова, С. Улюкаєв / За заг. ред. к. пед. н., доц. К. Петровська. – ТОВ «Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні» : Мелітополь, 2020. - 248 с.

Монографія є результатом роботи викладачів кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету на комплексною метою «Професійна підготовка соціального педагога в контексті засад компетентнісно-зорієнтованої парадигми».

У монографії висвітлено особливості професійної підготовки соціальних педагогів з огляду на засади компетентнісно-зорієнтованої парадигми, розглянуто актуальні питання полікультурної освіти, створення інклюзивного середовища в закладах освіти та проблеми підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з різними соціальними групами.

Матеріали монографії можуть стати в нагоді викладачам закладів вищої педагогічної освіти, здобувачам та практичним працівникам соціально-педагогічної сфери.

Автори несуть персональну відповідальність за достовірність наданих матеріалів та правильність цитування.

УДК 378.091:364-43-021.321

ISBN 978-966-197-736-4

© Авторський колектив, 2019

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ СОЦІАЛЬНИХ ДО РОБОТИ З НЕФОРМАЛЬНИМИ МОЛОДІЖНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ

4.1 Організація пропедевтичної роботи з суб'єктами виховного впливу щодо створення виховного середовища.

Перехід людства в постіндустріальну стадію розвитку пов'язаний з глибокими перетвореннями в усіх сферах соціального життя. Протиріччя перехідного часу особливо позначаються на стані і функціонуванні соціокультурного середовища.

В Україні наряду з цим відбувається ще й демократизація суспільного життя. Громадяни отримали можливість створювати об'єднання для реалізації своїх здібностей, задоволення своїх інтересів, захисту прав і свобод. В контексті цих змін особистість постає перед вибором поведінкових альтернатив. В першу чергу це стосується молоді. У нинішній ситуації вона відчуває невідповідність її культурних стереотипів і норм поведінки життю, що нав'язується дорослими, а разом з цим відмовляється розуміти і приймати всю традиційну культуру. Як наслідок, виробляється молодіжний світогляд і стиль життя – тобто субкультура. Пропоновані дорослими громадські форми дозвілля та творчої реалізації нерідко не відповідають потребам та інтересам молодих людей. В цьому контексті особливу увагу звертає на себе залучення молоді до неформальних молодіжних об'єднань. Цей процес вкрай неоднозначний, що інтенсивно впливає на самосвідомість молодої людини, і, як правило, руйнує моральні основи особистості, тягне за собою розкол сенсу життя, а тому є небезпечним. Отже, зважаючи на це, особистісне становлення молодої людини, організація дозвілля з орієнтацією на просоціальну діяльність – насущні проблеми сучасного українського суспільства.

На нашу думку таке положення молоді і її духовний стан повинні стати предметом особливої уваги вчених. Проте в соціально-педагогічній та психолого-педагогічній науці форми самовираження молоді до теперішнього часу залишаються мало дослідженими. Одним із способів індивідуального і групового самовираження певної частини

молоді стають неформальні молодіжні об'єднання. Дослідники вважають, що тривале перебування цієї категорії молоді на вулиці серед деградованих і кримінальних прошарків населення, поза впливом закладів освіти призводять до їх десоціалізації [3]. Вивчення причин і закономірностей, що сприяють виникненню неформальних об'єднань, особливостей поведінки молоді, що бере участь в них, а також пошук і вироблення форм і методів роботи з ними є сьогодні дійсно актуальними.

Дослідженнями причин зростання чисельності неформальних груп займалися такі науковці, як В. Куликов, Т. Шешокін, І. Ільїнський. У працях І. Башкатова, І. Зверєвої, О. Карпенко, С. Косарецької, С. Левікової, О. Лісовця, О. Панагушиної, С. Харченко та інших досить достатньо вивчено окремі різновиди неформальних об'єднань, процеси їх становлення, взаємодії з соціальними інститутами, технології роботи соціального педагога з учнями – членами неформальних підліткових груп.

Незважаючи на те, що цьому питанню присвячений ряд досліджень, об'єднання творчої спрямованості вивчені і висвітлені у вітчизняній науковій літературі недостатньо глибоко. Окремим аспектам присвячені лише розрізнені публікації і розділи в дослідженнях молодіжної субкультури.

Разом з тим, наукових пошуків максимально наближених до практики, в яких робота з членами неформальних молодіжних об'єднань (або їх потенційними учасниками) була б представлена системно, як повноцінний самостійний сегмент освітньо-виховного процесу в даний час, на нашу думку, недостатньо, що пов'язано зі складністю і неоднозначністю самого феномена “неформальні молодіжні об'єднання” і невідповідністю фахівців соціальної сфери до роботи з учнівською молоддю неформальних об'єднань.

Зважаючи на це, сьогодні актуальним є визначення змісту роботи з організації пропедевтичної роботи з суб'єктами виховного впливу (педагоги, соціальні педагоги, психологи, батьки, працівники закладів культури тощо) для забезпечення ефективної соціалізації учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.

Однією з ефективних форм роботи з суб'єктами виховного впливу, на нашу думку, є семінар-практикум [3, 7]. Він дозволяє одночасно зібрати спеціалістів різних напрямів для взаємного обміну практичним досвідом. Перед початком семінару (при першій зустрічі) ми провели вхідне опитування, для з'ясування ступеню обізнаності суб'єктів виховного впливу у питаннях специфіки функціонування творчих неформальних об'єднань. Зазначимо, що при відповіді на запитання: "Чи знаєте Ви про діяльність неформальних молодіжних організацій у Вашому місті?" більшість опитаних відповіли ствердно (91% відповідно). При цьому більша частина респондентів (65%) назвали по декілька їх назв та визначити спрямованість діяльності.

На запитання щодо того, як опитані ставляться до неформального молодіжного руху, відповіді були такими: позитивно до всіх – 67%; негативно до всіх – 12%; позитивно лише до просоціальних об'єднань – 21%. Зокрема, позитивним вони вважають: можливість самореалізуватись; задовольнити потреби у інформації, спілкуванні та емоційному контакті, лідерстві, престижі, увазі; демонстрація активності та ініціативності. Щодо негативного впливу цих об'єднань, то основним респонденти вважають прищеплювання звички нехтувати суспільні норми, пропонування моралі, що заперечує загальнолюдську (вживання наркотиків, алкоголю тощо). Нами було виявлено також досить передбачувані відповіді на запитання щодо причини виникнення неформальних об'єднань: криза суспільства і сім'ї, погана організація дозвілля, виклик суспільству, данина моді, вікові захоплення та ін.

У відповідь на запитання: "Які напрями діяльності найбільше приваблюють молодь у неформальних об'єднаннях?" респонденти відзначили напрями в яких молодь може реалізувати свої потенції у творчості, лідерстві; проявити самостійність, незалежність, дорослість, унікальність.

Показовим виявився той факт, що більшість опитаних (78%) суттєвою відмінністю неформалів вважає їх зовнішній вигляд та схильність до порушення норм. Але також вони зазначили, що учасники творчих неформальних молодіжних об'єднань не часто порушують суспільні норми.

На думку респондентів, співпраця з неформальними об'єднаннями дасть позитивні результати лише за умови використання відповідних новітніх інтерактивних методів і форм роботи, які безпосередньо пов'язані з їх діяльністю. Однак, при цьому, найбільше труднощів викликало в опитаних питання: "Які форми і методи роботи з творчими неформальними об'єднаннями на Вашу думку є найбільш дієвими?". Переважна частина не визначилася із відповіддю, але найчастіше називали такі форми та методи, як фестивалі, конкурси, тренінги, бесіди.

Таким чином, аналіз відповідей респондентів дав можливість визначити, що більшість мають певні уявлення про неформальні молодіжні об'єднання досить прихильно ставляться до взаємодії з ними. Отримана інформація стала нам у нагоді під час проведення семінару-практикуму.

У процесі пропедевтичної роботи з суб'єктами виховного впливу ми прагнули викликати зацікавлене ставлення до співпраці з учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань у різних видах діяльності, переорієнтувати їх щодо ставлення до їх захоплень як значимого чинника соціалізації, вагомого компонента їхнього життя. Пропедевтична робота в нашому дослідженні є визначальною. Оскільки від успішності її здійснення буде залежати ефективність соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на просоціальний розвиток творчого неформального молодіжного об'єднання. Відтак, підвищення компетентності суб'єктів виховного впливу потребувала ґрунтовно розроблених методів та форм роботи. Так поєднання у структурі занять методичного семінару-практикуму лекцій-діалогів і таких видів роботи як тренінги, дискусії, обмін досвідом, поради, рекомендація відповідної літератури тощо, забезпечували єдність теоретичної й практичної підготовки.

Розроблений нами методичний семінар-практикум "Формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді в творчих неформальних об'єднаннях" мав за мету підготувати суб'єктів соціалізаційного впливу до створення соціально-творчого простору розвитку особистості учнівської молоді в творчих неформальних об'єднаннях. Реалізація зазначеної мети передбачала здійснення

таких завдань: наповнення теоретичного й технологічного потенціалу суб'єктів соціально-педагогічної діяльності науковими уявленнями про сутність суспільно-нормативної поведінки; усвідомлення суб'єктами соціалізаційного впливу необхідності реалізації особистісно орієнтованого підходу у виховному процесі, який передбачає суб'єкт-суб'єктні взаємини; розширення кола знань про форми, методи, способи вивчення і формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань; проектування і здійснення соціально-педагогічної діяльності з урахуванням інтересів, можливостей учнівської молоді, розвитку її активності; надання знань про способи, методи та засоби створення молодіжних груп соціальних ініціатив на допомогу учнівській молоді.

Програма семінару-практикуму складалася з чотирьох занять. Перше заняття "Молодіжна субкультура як альтернативна форма соціалізації особистості в юнацькому віці" містило в собі теоретичні форми роботи (лекції, відеолекторії, дискусії, бесіди). Учасники семінару ознайомлювалися з проблемою молодіжної субкультури, місцем творчості в ній, а також її виховним потенціалом для просоціального розвитку неформального об'єднання та формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді в творчих неформальних об'єднаннях. Передусім їх цікавило, наскільки дієвим є вплив мистецтва на особистість в цілому і молоді зокрема. Отримана інформація викликала в учасників неоднозначні думки та реакції. Висвітлення основних питань, зокрема щодо посилення уваги дорослих до творчих уподобань учнівської молоді, активізація дозвілля, формування музичного смаку через позашкільні заходи, спонукало замислитись учасників семінару над силою мистецтва та його потенціалом для просоціального розвитку молодіжної субкультури.

Наступне заняття передбачало знайомство із системою діагностичних методик, яка була викладена в розробленому нами навчально-методичному посібнику "Діагностика рівня сформованості суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань" [8].

До змісту занять “Соціально-творчий простір розвитку” та “Ініціювання створення молодіжних груп соціальних ініціатив” було включено завдання проаналізувати виховні можливості спільної діяльності всіх суб’єктів виховного впливу; розглянути форми, методи, засоби, умови організації позаурочної роботи, які сприяють стимулюванню учнівської молоді до пізнання етичних принципів і норм поведінки, формуванню системи знань, умінь і навичок суспільно-нормативної поведінки, морально-етичних норм і правил; виробленню позитивного ставлення до норм, етичних принципів і умінь їхнього застосування в різних ситуаціях, та спрямовують творчий потенціал неформального об’єднання у соціально корисне русло.

Окрім теоретичних форм роботи, на заняттях семінару-практикуму використовувалися вправи, які сприяли формуванню навичок професійної рефлексії, самоконтролю, продуктивної взаємодії з учнівською молоддю творчих неформальних об’єднань. Серед таких: вправи на аналіз особливостей власної особистості й проявів суспільно-нормативної поведінки, складання пам’ятки “Встановлення конструктивних взаємин з учнівською молоддю творчих неформальних об’єднань”. Учасники отримували картки з висловлюваннями, які потрібно було продовжити й обґрунтувати: “Неформальні об’єднання потрібні молоді для...”, “Якщо молодій людині забороняти брати участь у неформальному об’єднанні, то...”, “Якщо ігнорувати захоплення молоді, то ...”, “Використовуючи захоплення молоді людини, можна...” тощо.

Виробленню навичок практичного розв’язання ситуацій взаємодії у системах “дорослий – учнівська молодь творчих неформальних об’єднань”, “учнівська молодь – учнівська молодь творчих неформальних об’єднань” сприяв метод аналізу конкретних ситуацій. Для цього обиралися ситуації, які б дублювали реальні взаємини учнівської молоді творчих неформальних об’єднань і ставили б перед учасниками завдання спрогнозувати можливі наслідки проблемної ситуації та знайти оптимальні шляхи її уникнення. Учасники відтворювали їх в аудиторних умовах, давали власну оцінку, пропонували шляхи їхнього вирішення. Розв’язання ситуацій сприяло

опануванню ними прийомів і засобів аналізу виховних дій, узагальнювало знання з теорії й практики виховання, сприяло пошуку альтернативних рішень, спонукало до творчості, нестандартного мислення.

У результаті анкетування “Відверто кажучи ...”, яке здійснювалося після кожного заняття ми отримували зворотній зв’язок, що дав нам змогу виключити недоліки у проведенні та спланувати подальшу роботу, враховуючи побажання учасників. Зокрема, анкетування після останнього заняття семінару засвідчило позитивне оцінювання семінару-практикуму.

Отже, упровадження розробленого нами семінару-практикуму забезпечить активізацію діяльності соціального педагога саме в цьому напрямку, що є об’єктивною необхідністю, зважаючи на те, що саме молодь вирішує майбутнє держави, а її досвід суспільної діяльності формується у неформальному об’єднанні.

Гармонізація взаємин у системі “суб’єкти виховного впливу – учнівська молодь творчих неформальних об’єднань”.

На сучасному етапі трансформації українського суспільства, коли загострюються не лише загальносоціальні, але і специфічні молодіжні проблеми, відбувається зміна традиційних моделей соціалізації, актуалізується пошук нових ефективних агентів соціалізуючої і адаптаційної дії. У зв’язку з цим виховна робота з неформальними молодіжними об’єднаннями, що активно виробляють і впроваджують у повсякденну практику власну систему цінностей, соціальні норми, спосіб життя, атрибути, сленг, пропонують специфічні форми подолання кризових ситуацій, має не лише теоретичну, але і практичну значущість.

Важливим у цьому аспекті виступає гармонізація взаємин між суб’єктами виховного впливу і учнівською молоддю творчих неформальних об’єднань, посилення авторитету дорослого й зміцнення його виховного впливу на молодь. Для реалізації цієї мети необхідно залучати суб’єктів виховного впливу до активної участі у організації культурно-дозвілєвої діяльності молоді (танцювальних марафонів, змагань, батлів, концертних програм, фестивалів тощо). У

свою чергу учнівській молоді творчих неформальних об'єднань необхідно ставити виховну перспективу – це значущі завдання, цілі, що відповідають потребам неформальної молоді, стимулюють їх суспільно корисну творчу діяльність [3]. Виховні перспективи у контексті нашого дослідження характеризуються: захопленістю справами, що базуються на інтересі; суспільною цінністю завдань, цілей, конкретних справ, пов'язаних з життям; чіткою організацією діяльності, спрямованої на досягнення мети; педагогічною доцільністю, вихованням в учнівській молоді моральних якостей. Просування до перспективи передбачає обговорення планів, пропозицій і практичну діяльність щодо її реалізації, що безпосередньо впливає на процес згуртування колективу та формування суспільно-нормативної поведінки. За думкою А. Макаренка, “треба наполегливо перетворювати простіші перспективи в складніші і значні для людини ... Методика цієї роботи полягає в організації нових перспектив, у використанні тих, що вже є, в поступовій підстановці цінніших” [4].

Так, наприклад, для кожного “бібоя”- учасника творчого неформального об'єднання хіп-хоп, головною мрією є потрапити на міжнародний фестиваль з брейк-дансу. Таких фестивалів існує велика кількість як за кордоном так і в Україні. Найбільш відомими і цікавими є: щорічний фестиваль з сучасних стилів танцю “Унікальний” та міжнародний фестиваль брейк-данса “16”, фестиваль альтернативних видів спорту та танцювальних напрямів “Молодь проти наркотиків” Street Summit, чемпіонат світу з брейк-дансу “Red Bull BC One”, всеукраїнський фестиваль брейк-дансу “ON TRAFFIC PROMO” (м. Переяслав-Хмельницький) та міжнародні фестивалі України “Breathtaking-Ukraine” (м. Дніпропетровськ), “Yalta Summer Jam” (м. Ялта), “Battle school Jam” (м. Київ). Також, під час опитування, ми з'ясували, що майже кожен з респондентів бажає повчитись у літньому танцювальному таборі “Школи Дракона” (Туреччина) та танцювальному таборі “Summer Danse Camp” (Росія).

Все це і стало для нас основною виховною перспективою. Звісно, що перешкодою для здійснення цих мрій стає матеріальна сторона питання. Тому ми запропонували учнівській молоді творчих

неформальних об'єднань провести серію батлів, турнірів, міні-фестивалів для того, щоб підвищити імідж неформального об'єднання та зміцнити довіру громадськості до нього, тим самим залучитися підтримкою спонсорів. Так, нами було організовано та проведено танцювальний марафон "Стартинейджер". За основу марафону було взято методику організації батлів. Головним гаслом марафону стало "Танцюємо без зупину упродовж всього стартину".

Команд-учасників було три, в кожному з яких входило по 10 учасників. Особливістю цього стартину є те, що команди складалися на половину із учасників гурту "Hot Sand", а іншу половину складали учні школи старших класів та студенти БДПУ спеціальності "Соціальна педагогіка". Такий склад команд не випадковий, адже ми прагнули гармонізувати взаємини між суб'єктами виховного впливу і учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань. Однак, на початку марафону такий поділ викликав труднощі у встановленні взаємовідносин в кожній групі. Ця ситуація передбачена, адже "кордони" неформального об'єднання закриті для "інших", і сторонніх вони сприймають з ворожістю. Проведений марафон у такому складі надавав можливість навчити учасників творчій взаємодії, вчити розробляти і будувати концепції взаємин, адаптуватися до різних обставин, уживатися в рольові позиції; аналізувати і знаходити вихід із проблемних ситуацій; набувати навичок взаємодії з групою і в групі, а це, в свою чергу, розвиває почуття спільності, єдності, відповідальності, формує навички етичної взаємодії з оточуючими.

Технологія проведення танцювального марафону полягала у наступному: майданчик марафону був поділений на квадрати за числом команд. Один квадрат великий, перед членами журі, де демонструвались показові виступи. Завдання команди – синхронно танцювати, для цього обирався ведучий, який задавав рухи, які повторює уся команда. Перехід команд на наступний квадрат здійснювався за командою ведучих за годинниковою стрілкою та креативно (змійкою, спиною вперед і так далі).

Взагалі стартин складався з 5 блоків: 1 блок-розминка, що не оцінювався. Він потрібний для того щоб команди розім'ялися,

налаштувалися. Тривав 10-15 хвилин. 2 блок – показові виступи. Домашня заготівля згідно з вибраною тематикою. Тематика стартина була різноманітною. Найбільший інтерес викликали такі тематики: національності, професії, свята, фільми, види музики, спорту. Розподіл тематик за командами відбувався за допомогою жеребкування. Зі своєї тематики команди готували танцювальний показовий виступ у відповідних костюмах і з музичним супроводом на 3-4 хвилини, в якому обігравали тематику команди. 3 блок – бліц. Швидка зміна музичних композицій. Команди повинні швидко налаштуватись на той ритм і стиль музики, який грає (30 хвилин). 4 блок “Танцюємо як...”. Команди повинні танцювати згідно з вказівками ведучих (30 хвилин). 5 блок індивідуальний – вибирається кращий танцюрист.

На завершення стартингу визначалась найкраща група та відбувалося нагородження. Критеріями для оцінки ми обрали: швидкість реакції, правильне рішення (у виборі стилю танцю), згуртованість, оригінальність, синхронність.

На час проведення стартину усі учасники стали єдиною командою, вчилися взаємодіяти, розуміти один одного та поважати думку кожного. Також, слід зазначити, що після проведення танцювального марафону ці дружні взаємини між учасниками залишились і мали розвиток. За висловами учасників, від участі у стартину вони отримали не лише позитивні емоції, а й познайомились із цікавими людьми, які стали для них друзями.

Для закріплення позитивного творчого досвіду учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань у суспільно-корисній діяльності на ми запропонували екскурсію до соціальної служби, відвідування соціального притулку та центру реабілітації дітей інвалідів “Турбота” м. Бердянська. Згідно з цими заходами передбачалося – залучити представників молодіжної субкультури до усвідомленої волонтерської діяльності. Так, під керівництвом здобувачів вищої освіти спеціальності “Соціальна педагогіка БДПУ були підготовлені вистави до новорічних свят, які були ”презентовані учасниками брейк-данс колективів у соціальному притулку та центрі реабілітації дітей-інвалідів. Також молоді люди завітали до центру

соціальної служби дітей, сім'ї та молоді з метою ознайомлення з проблемами соціальних суб'єктів, поспілкуватися з приводу найпоширеніших соціальних проблем. З одного боку, відбулося набуття комунікативних навичок, соціального досвіду, а з іншого – профілактика відхилень у поведінці учнівської молоді.

Суспільно-корисна діяльність реалізовувалася через посередництво різних акцій, проектів які проводились Бердянським центром соціальних служб для сім'ї дітей та молоді спільно з Бердянським державним педагогічним університетом, зокрема таких, як: “Залишайся людиною”, “Молодь проти ВІЛ/СНІДу”, “Серце до серця”, “Зупинимо СНІД, доки він не зупинив нас”, “Червона стрічка” тощо. У процесі організації такої діяльності ми додержувалися наступних педагогічних прийомів: залучення учнівської молоді до пошуку об'єктів діяльності, колективне планування діяльності, визначення способів досягнення мети, включення у виконання завдань усіх учасників.

Загалом, організація діяльності таких форм роботи дала можливість для самовираження і самореалізації учнівської молоді творчих неформальних об'єднань, виявлення і розвитку їхніх обдарувань, нахилів, потенційних можливостей. У процесі здійснення суспільно-корисної діяльності увага молоді акцентувалася на цінності спільних зусиль, результаті діяльності. Така діяльність, на нашу думку, впливає на духовний світ учнівської молоді творчих неформальних об'єднань, змушує узгоджувати власні інтереси з інтересами колективу, розвиває почуття товариськості, взаємопідтримки. Завдяки їй створювалися реальні передумови для успішного виховання навичок взаємодії, співпраці. Найприємніше слід відзначити, що молоді люди від соціально корисної діяльності отримували задоволення, а це свідчить про зростання соціальності суб'єктів молодіжної субкультури.

4.3 Організація пропедевтичної роботи з суб'єктами виховного впливу щодо створення виховного середовища.

Докорінні зміни, які відбулися в українському суспільстві, зумовили процес гуманізації та демократизації освіти, що передбачає формування особистості як найвищої цінності. Створення

законодавчої бази для забезпечення захисту прав молоді на охорону життя та здоров'я засвідчує підвищену увагу держави до проблем безпеки молодого покоління в соціальному середовищі. Так, Декларацією "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні"; Указом Президента України "Про Національну раду з питань становлення та розвитку молоді"; Законом України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" визначено, що забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей та молоді є обов'язком для держави та суспільства.

Однак, незважаючи на це, сьогодні в Україні однією з проблем є нескоординованість освітньо-виховної, культурно-дозвілєвої діяльності в молодіжному середовищі, відірваність її від інтересів молоді. Саме тому, не відчувуючи взаєморозуміння, не маючи умов для самовираження в соціально-позитивних організаціях, частина молоді стає членами різних неформальних об'єднань. Поведінкові практики деякої частини молодіжної субкультури можна охарактеризувати як ті, що загрожують стану здоров'я та нормальній життєдіяльності молодої людини.

Однією з найбільш гострих проблем в даний час є поширення, особливо серед молоді, соціально значущих захворювань, викликаних вживанням наркотиків та алкоголю, частою зміною партнерів і випадковими сексуальними зв'язками, нестерильними умовами проведення модифікацій тіла (пірсинг, татуювання, шрамивання та ін.), а також бажанням екстриму. Така поведінка відноситься до ризикованої, оскільки вона може не тільки створити загрозу для життя, а й перешкодити здійсненню життєвих планів і реалізації природного для кожного прагнення до осмислення життя і відкриттю свого "Я". Проблема ризикованої поведінки є значущою як для суспільства в цілому, так і для кожної людини окремо адже її причинами можуть слугувати особисті трагедії, а як наслідок на рівні держави створюється соціальна і моральна загроза. Це змушує по-новому підходити до проблем молодіжного руху з метою вивчення теоретико-прикладних проблем профілактики ризикованої поведінки в середовищі молодіжної субкультури.

Одже, сучасні умови породжують низку суперечностей між:

- завданнями профілактики ризикованої поведінки в молодіжній субкультурі, визначених у нормативних документах, і науково-методичними основами їх забезпечення;
- потребою профілактики ризикованої поведінки в молодіжній субкультурі у складних соціально-економічних умовах, криміногенною ситуацією в суспільстві та рівнем підготовленості соціальних педагогів і батьків до цієї роботи;
- об'єктивною необхідністю розробки методики профілактики ризикованої поведінки в молодіжній субкультурі для набуття молоддю життєвою компетентністю і традиційними формами та методами організації профілактичної роботи.

Проведений аналіз наукової літератури засвідчив недостатність досліджень, присвячених проблемі профілактики ризикованої поведінки в молодіжній субкультурі. Наявні лише опосередковані дані різних авторів, що пов'язані з вивченням окремих аспектів означеної проблеми. Зокрема, О. Булгакова, Н. Герман, Л. Гураш, О. Караман, В. Нестеренко, В. Приходько, Є. Чернишова, Н. Щербак провели дослідження в контексті наукового обґрунтування проблеми збереження життя і здоров'я підростаючого покоління у соціальному середовищі. Питання формування у дітей та молоді навичок здорового способу життя є предметом досліджень Н. Авдєєвої, О. Аксьонової, П. Бей, Н. Бібік, Н. Будної, Н. Денисенко, В. Діхтяренко, Г. Жирської, О. Кікінеджи, Л. Лохвицької, А. Михайличенко та ін.

Водночас у вказаних дослідженнях означеної проблеми не приділяється належна увага поведінковому аспекту безпеки життєдіяльності молодшої людини, який характеризує рівень її активності, спрямований на збереження власного життя і здоров'я. Виховання окремих аспектів поведінки дітей і молоді стало предметом досліджень таких науковців, як О. Крюкова, Р. Мойсеєнко, В. Смірнова, І. Сіданіч, Т. Фасолько, В. Федорова, Т. Хромцова. Все ж фактично відсутні роботи, в яких теоретично обґрунтовано феномен "ризикована поведінка особистості", не розроблено методику, яка б допомогла соціальному педагогу в роботі з профілактики ризикованої поведінки в молодіжній субкультурі.

Поняття ризик при всій своїй буденності є надзвичайно складним, про що свідчить відсутність єдиного визначення, яке застосовувалось б у всіх галузях науки. Потрібно відзначити, що в різних моделях розуміння самого ризику змінюється залежно від особливостей і області застосування. Розглянемо основні існуючі підходи і концепції ризику та ризикованої поведінки, почавши з аналізу феномена “ризик”.

В даний час в дослідженнях, присвячених проблемі ризику, позначилися наступні концептуальні погляди на природу ризику: суб’єктивний, об’єктивний і суб’єктивно-об’єктивний. Суб’єктивне ставлення до ризику пов’язано зі ставленням до нього конкретної особистості, з її розумінням ситуацій ризику, його наслідків. В рамках даного напрямку виділяють роботи Ф. Найта, Т. Корнілової, А. Вілдавські та ін. Об’єктивність в розумінні феномена ризику передбачає його розгляд з позицій масштабності прояву і його наслідків. Даний напрям отримав широке поширення в рамках філософської та соціологічної науки, зокрема, можна виділити роботи Є. Плімак, Ю. Зубок та ін. Суб’єктивно-об’єктивне ставлення до ризику припускає, що ризик, з одного боку, носить об’єктивний характер, оскільки суспільство саме по собі є джерелом ризику, а з іншого, – ризикована поведінка завжди суб’єктивна, оскільки людина самостійно приймає рішення щодо своєї поведінки (В. Зубкова, В. Уст’янцева, О. Філімонову) [1].

У психології також існують визначення ризику, які можна умовно розділити на наступні типи: визначення ризику як умови (невизначеність результату ситуації (Б. Фішхофф), як дії (діяльність, пов’язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети (А. Альгин), як мети, як мотиву і як потреби. В психології прийняття рішень ризик розуміється як невизначеність результату в якійсь ситуації (Ю. Козелецький) [2]. З одного боку, ці підходи є загально психологічними, що використовуються в різних психологічних дослідженнях. З іншого боку вони досить специфічні і допомагають розкрити суть феномена – почуття ризику.

Визначаючи причини та фактори, що впливають на продукування особистістю ризикованих практик, необхідно з'ясувати взаємозв'язок уявлень про ризик і готовності до ризикованої поведінки з соціально-психологічними характеристиками особистості. Досліджуючи цей взаємозв'язок М. Кленова у структурі соціальних уявлень про ризик виділяє стійке ядро ("небезпека", "дії навмання" і "непередбачуваність"), організоване навколо його центрального значення – "небезпека" [2]. На думку вченого у периферійній системі на рівні конкретних понять, уявлення про ризик об'єднуються в кілька основних факторів: "рішучість", "дії навмання", "труднощі", "небезпеки", "авантюризм".

Соціальні уявлення про ризик і рівень готовності до нього пов'язані також з цінностями і мотивами ризику. Мотивація ризику має чітку структуру і представлена мотивами ризику заради "кохання", "вигоди", "інтересу", "престижу", "уникнення неприємностей", які не співвідносяться з уявленнями про мотиви ризику в соціумі. Цінність ризикованості в структурі ціннісних орієнтації займає середнє положення і не протиставляється високій оцінці розважливості (більшості властива позиція "розважливого ризику").

У контексті нашої роботи, ризиком можна назвати дію навмання, сумнівну дію, що наражає людину, яка до цього ризику вдається, на небезпеку. Ризикована поведінка – це використання таких поведінкових практик, які загрожують стану здоров'я та нормальній життєдіяльності [1]. Будучи учасниками певної молодіжної субкультури (паркур, руфінг, банджи і роуп-джампінг, дігтери, файєрпоїнг та ін.), молоді люди забезпечують свою потребу в неформальному, довірливому спілкуванні, головною метою якого є розуміння й саморозкриття, відкриття свого внутрішнього світу, але й можуть наразити себе на небезпеку. Так, наприклад паркур є досить травмонебезпечним заняттям. Адже трейсери, тобто люди, які займаються паркуром, йдуть навпростець, використовуючи елементи акробатики і гімнастики, біг і скелелазіння і не використовують жодних пристроїв безпеки. Дігтери, навпаки, шукають пригод під землею, у міських дренажних системах і каналізаціях, що теж дуже небезпечно. Ризик для представників цих субкультур виступає як наркотик, емоційний стимул, особливою формою фізичного підйому,

яку створює життя на межі небезпеки. Тяга до ризику може обумовлюватися також бажанням взяти верх над силами природи, над собою, здобути перемогу над суперником [1].

Орієнтуючись у широкому спектрі факторів та мотивів ризикованої поведінки фахівці (вчителі, соціальні педагоги, психологи, вихователі та ін.) можуть вчасно їх нейтралізувати. Також їх необхідно враховувати під час проведення профілактичної роботи, що допоможе молоді уникнути ризиків у майбутньому. Якщо ж такого втручання не буде, то сукупність цих факторів становить явну загрозу здоров'ю та благополуччю молодого людини.

Використовуючи методику профілактики ризикованої поведінки в молодіжній субкультурі фахівці можуть вчасно нейтралізувати фактори, що сприяють формуванню ризикованої поведінки. Якщо ж такого втручання не буде, то сукупність цих факторів становить явну загрозу здоров'ю та благополуччю молоді.

В силу того, що члени цих об'єднань та їхня творча діяльність знаходяться поза увагою основних виховних інститутів (сім'ї, навчальних закладів, закладів організації дозвілля молоді тощо), виникає необхідність посилення соціально-педагогічної роботи з цими неформальними об'єднаннями з метою превенції негативних впливів асоціальних неформальних об'єднань, що знаходяться поруч з ними "на вулиці".

Незалежно від напрямку діяльності творчого неформального молодіжного об'єднання соціальний педагог має бути готовий як до співпраці, так і до безпосередньої роботи з формування суспільно-нормативної поведінки профілактики ризикованої поведінки. Активізація діяльності соціального педагога саме в цьому напрямку є об'єктивною реальністю, зважаючи на те, що саме молодь вирішує майбутнє держави, а її досвід суспільної діяльності формується у неформальному об'єднанні. Проте сьогодні існує проблема невідповідності фахівців до цього виду діяльності. Тому постало питання професійної підготовки соціального педагога в структурі вищої школи для роботи з дитячими та молодіжними неформальними об'єднаннями. З цією метою на базі Бердянського державного педагогічного університету протягом 2012-2019рр. впроваджується програма спецкурсу "Соціально-педагогічна робота з

творчими неформальними молодіжними об'єднаннями" [5]. Дисципліна передбачає опанування здобувачами вищої освіти світових, і передусім, європейських досягнень у роботі з молоддю, що залучена до неформального руху.

Зазначимо, що спецкурс належить до циклу самостійного вибору закладу вищої освіти. Його програма відповідає навчальним планам професійної підготовки соціальних педагогів та фахівців із соціальної роботи (організаторів молодіжного руху). Спецкурс спирається на професійно орієнтовані дисципліни, які входять до системи підготовки майбутніх соціальних педагогів, розроблений за вимогами кредитно-трансферної системи.

Мета спецкурсу полягає у тому, щоб сформувати у майбутніх соціальних педагогів теоретико-методологічну базу з основ професійної діяльності у сфері дитячих та молодіжних неформальних об'єднань; підготувати здобувачів вищої освіти до здійснення виховної діяльності й озброїти їх знаннями і практичними навичками організації процесу виховання учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.

Основні завдання курсу є ознайомити з історією дитячо-молодіжного руху в Україні, напрямками та типологіями; сформувати професійно-орієнтований світогляд майбутнього соціального педагога; вивчити досвід діяльності дитячо-підліткових та молодіжних неформальних об'єднань; з'ясувати роль і місце неформальних об'єднань у соціалізації дітей та молоді; формувати позитивне ставлення до різних організацій, об'єднань, рухів; надати соціальним педагогам теоретичні знання та практичні вміння, необхідні для створення сприятливих умов для діяльності дитячих та молодіжних неформальних об'єднань; опанувати форми та методи соціально-виховної роботи в неформальних об'єднаннях.

На вивчення спецкурсу відведено 90 годин (18 годин лекцій, 16 – семінарські заняття, самостійна робота – 56 годин). Курс розбито на 6 змістових модулів ("Молодіжна субкультура, її роль в суспільстві", "Атрибути молодіжної субкультури", "Молодіжні субкультури в сучасній Україні", "Характеристика неформальних молодіжних об'єднань творчого спрямування", "Особливості соціально-

педагогічної діяльності з учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань", "Модель формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань").

Зміст кожного модуля складають лекції, семінарсько-практичні заняття, а також творчі завдання, зорієнтовані на розвиток аналітичних умінь. На лекціях логічно й послідовно викладаються найбільш загальні наукові положення з дисципліни. Лекції дають основу наукових знань, визначають напрям роботи для самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Семінарські заняття уточнюють, конкретизують і систематизують знання, здобуті під час лекцій та самостійної роботи, розвивають педагогічне мислення, вміння вести дискусію, робити повідомлення, доповіді. Самостійна робота здобувачів вищої освіти (вивчення літератури, виконання практичних завдань, написання рефератів та ін.) спрямована на вивчення програмового матеріалу. Контроль за самостійною роботою здійснюється в усіх формах аудиторних занять та в процесі роботи зі здобувачами, крім того, передбачає виконання творчих завдань та волонтерську діяльність безпосередньо у творчому неформальному молодіжному об'єднанні [5].

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти повинні визначити роль та місце неформальних об'єднань в соціалізації молоді; сформулювати позитивне ставлення до різних об'єднань, рухів; усвідомити необхідність реалізації особистісно-орієнтованого підходу у соціально-педагогічній роботі з неформальними молодіжними об'єднаннями, що передбачає суб'єкт-суб'єктні взаємини; розширити коло знань про форми, методи, способи вивчення і формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань; вміти проектувати і здійснювати соціально-педагогічну діяльність з урахуванням інтересів, можливостей учнівської молоді творчих неформальних об'єднань, розвитку їх активності.

Отже, упровадження в структуру вищої школи розробленого нами спецкурсу забезпечить активізацію діяльності соціального педагога та фахівця із соціальної роботи саме в цьому напрямку, що є об'єктивною необхідністю, зважаючи на те, що саме молодь вирішує

майбутнє держави, а її досвід суспільної діяльності формується у неформальному об'єднанні. Тому незалежно від напрямку діяльності творчого неформального молодіжного об'єднання соціальний педагог має бути готовий до співпраці та безпосередньої роботи з неформальною молоддю.

Література

1. Zuckerman M. Sensation Seeking (Psychology Revivals). URL: <http://www.litres.ru/marvin-zuckerman-2/sensation-seeking-psychology-revivals-2/>
2. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки : методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / За ред. Т. В. Журавель ; Авт. кол. : Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна. Київ, 2010. 168 с.
3. Локарева Г. В., Петровська К. В. Суспільно-нормативна поведінка учнівської молоді в творчих неформальних об'єднаннях як соціально-педагогічна проблема : монографія. Запоріжжя, 2014. 342 с.
4. Макаренко А. С. Методика вихованої роботи. Київ : Радянська школа, 1990. 368 с.
5. Петровська К. В. Соціально-педагогічна робота з творчими неформальними молодіжними об'єднаннями : Навчально-методичний посібник. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. 284 с.
6. Петровська К. В. Теоретичні та практичні аспекти соціально-педагогічної роботи з формування суспільно-нормативної поведінки членів творчих неформальних молодіжних об'єднань. *Професійна підготовка соціального педагога: здобутки, проблеми, перспективи : Колективна монографія* / За заг. ред. к. пед. наук, доц. О. Гуренко. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. С. 182-231.
7. Петровська К. В. Формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань : [навчально-методичний посібник] / за заг. ред. доктора пед. наук, професора Г. В. Локаревої. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2012. 200 с.

8. Петровська К. В. Діагностика рівня сформованості суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань : [навчально-методичний посібник]. Донецьк : ЛАНДОН – XXI, 2011. 123 с.